

Helyismereti munka Csongrád megye könyvtáraiban

1. Magyarországon a helyismereti kutatás első föllendülése a honfoglalás ezeréves évfordulójával (1896) kapcsolatos. Az akkori nemzeti felbuzdulás jellegzetes termékeként láttak sorra napvilágot a megyei és a városi monográfiák, így Csongrád megyéé (Zsitinszky Mihály, 1—3. köt. 1897, 1898, 1900), a ma jórészt ugyancsak Csongrád megyéhez tartozó, negyedszázada megszűnt Csanád megyéé (Borovszky Samu, 1—2. köt. 1896, 1897) Torontál megyéé (Borovszky Samu szerkesztésében, 1911); Makóé (Reizner János, 1892), Szegedé (Reizner János, 1—4. köt. 1899, 1899, 1900, 1900), Hódmezővásárhelyé (Szeremlei Samu, 1—5. köt. 1900, 1901, 1907, 1911, 1913), Szentesé (Sima László, 1914).

A második föllendülés is meghozta szerény gyümölcsét századunk húszas-harmincas éveiben. Más híján tudományosan is hasznos, de főként népszerűsítő, nem kevésbé üzleti céllal jöttek létre a *Magyar városok monográfiája* című, jellegzetes két kötésű sorozat kötetei: 1. kötet Szegedé (1927), a 3. kötet Szentesé (1928), a 6. kötet Makóé (1929). A két utóbbi a környező községeknek is szán egy-egy rövid fejezetet. Egy új vállalkozás, a *Vármegyei szociográfiák* címmel tervezett könyvsorozat ugyancsak a mi megyénkkel indult: 1. kötete *Csongrád vármegye* (1938).

Néhány községnek is született ezekben az időkben önálló monográfiája: Mindszent (1900), Kistelek (1929), Szegvár (1934), Kiskundorozsma (1937), Tápé (1938), Kiszombor (1940), Kúbekháza (1944).

A második világháború után előbb a gazdasági nyomorúság, majd a mindent központósító politika nem kedvezett a helyismereti kutatásnak, így a harmadik föllendülés, amely — fokozódó eredményekkel mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben — ma is tart, csak 1953-tól számítható. Jóllehet monográfia eddig csak egy látott napvilágot (Tápé, 1971), készül több (Kistelek, Sándorfalva, Szőreg), és itt felsorolhatatlan a sok megjelent részlettanulmány, dokumentumgyűjtemény, lexikális összeállítás. Mindez annak ellenére, hogy jelenleg nincs a megyének helyismereti folyóirata, amely középpontja és ösztönzője lehetne a kutató munkának. A Horthy-korszakban voltak ilyen folyóiratok (Föld és Ember, Népünk és Nyelvünk, Szegedi Szemle, Délvidéki Szemle stb.), sőt 1945 után is születtek olyanok, amelyek — legalább részben — szívesen közöltek helyismereti dolgozatokat (Puszták Népe, Vásárhelyi Szó, Hódmezővásárhely, Tiszatáj, Szeged). S noha most van megyei helytörténeti bizottság, ez nem áll hivatása szintjén; a helyismerettel foglalkozókat ma sem fogja össze, ma sem irányítja senki. Még a legeredményesebben a néprajzi és néprajzi gyűjtőket szervező évenkénti pályázatával a megyei múzeum.

2. Nyilvánvaló, hogy már a régi helytörténeti kutatás sem ért volna el eredményeket könyvtárak nélkül, jóllehet a régebbi monográfiák fő forrása a levéltár volt. (Makó és Szeged történetírója: Reizner János, a szegedi Somogyi-könyvtár első igazgatója.) Újabbban, amikor már fokozódott a nyomtatott művek (egykörű füzetek, könyvek, főként a hírlapok) forrásértéke, a könyvtáraknak a helyismereti kutatásban betöltött szerepe központiá vá vált. Hiszen a helyismereti kutatómunka említett harmadik föllendülésének azzal kellett kezdődnie, hogy számbavegye az első két korszak termését. Ez a seregszemle: a helyismereti bibliográfia.

Kevés korábbi helyismereti bibliográfiáról tudunk. Reizner János említi *Szeged könyvszete* című „terjedelmes kézirati művét”, amelynek sajnos nyoma veszett. Vanak bibliográfiai fejezetei Csongrád vármegye említett monográfiájának (*Kertész János összeállításai, 1938*), és természetesen megyénk városai, községei is szerepelnek Bodor Antal művében (*Magyarország helyismereti könyvszete, 1944*). Am amikor megszületett az igény a helyi történelmi és kulturális örökség föl kutatására és ápolására, logikusan hozzáláttunk mi is az addigi kiadványok bibliográfiai összegyűjtéséhez. Akkor a szegedi tudományegyetem (a mai József Attila Tudományegyetem) könyvtárának bibliográfiai csoportvezetője voltam, és sürgetőnek éreztem a további helyismereti munkák kiindulópontjával útmutatót adni kutatók, könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok kezébe. Így jelent meg 1954-ben *Csongrád megye népe és földje* címmel, mindössze 30 lapon, szerény bibliográfiám. Nem terjedelme, hanem módszertani megoldása miatt hiszem, hogy máig sem avult el. A korábbi gyűjteményes műveket és monográfiákat ugyanis elemzően (analitikusan) tárja föl, s így a helynévmutató segítségével pillanatok alatt megállapítható, hogy a megye mai községeiről addig hol írtak. Szükség volna hasonló módszerű, bővített újrakiadására.

Egyidejűleg, ugyancsak 1954-ben és szintén az egyetemi könyvtár bibliográfiai műhelyéből került ki még két füzet, amely figyelmet érdemel. *Katona Imre* munkája, *Csongrád város bibliográfiája*, kitűnő példája, hogy a város tudós szülőtte, a néprajz és népköltészet szakkutatója, ám szülővárosa minden vonatkozásának szenvedélyes gyűjtője, hozzáértő bibliográfusok támogatásával milyen értékes adalékokat hordhat össze értelmes rendbe, a város eddig meg nem írt monográfiájának előkészítésével. A másik füzet, *Reguli Ernő: Szeged bibliográfiájának tervezete*, terjedelmében még szerényebb, de máig megvalósíthatatlan adósságunkra figyelmeztet. Ha némely részletében elavult is a terv, s ma már másként próbáljuk törleszteni tartozásainkat, a két évtizeddel czelótti kezdeményezés érdemét senki sem vitathatja el.

3. A Somogyi-könyvtár alapításától, 1880-tól, 1973-ig Szeged város könyvtára volt. A helyismereti bibliográfiai munka tehát eleinte csupán Szegedre és a régi szegedi tanyavilágból önállósult községekre (Mórahalom, Domaszék, Zákányszék stb.) terjedt ki. Elődeink ún. tárgyszókatálogosban két doboznyi cédulát hagytak ránk: ezek szegedi tárgyú önálló művek voltak, elvéve néhány cikk pár folyóiratból (Budapesti Szemle, Vasárnapi Újság). 1962-ben kezdtük el egyrészt a helyi napilapnak, a Délmagyarországnak, másrészt a könyvtárba járó többi magyarországi újságnak, folyóiratnak szegedi vonatkozású cikkeit kicédulázni. Ez utóbbiak jegyzékét egyébként a Délmagyarország vasárnapi számai *Szeged a hazai lapokban* címmel rendszeresen közlik. Párhuzamosan 1943-tól kicéduláztuk a Magyar Folyóiratok Repertóriumának szegedi vonatkozású tételeit is. Részt vettünk különféle országos munkálatokban (szombathelyi, veszprémi stb. kezdeményezés), s ennek eredményeként is jutott birtokunkba országos napilapokból (Népszabadság, Népszava stb.) szegedi tárgyú cédula. Egyidejűleg a földolgozás folyamatába illeszkedve, külön munkaműveletként, folyik az önálló művek (könyvek) analitikus földolgozása is helyismereti szempontból.

Az így nyert cédulákból egységes gyűjteményt, ún. *Szeged-katalógust* állítottunk össze. Ez betűrendi és szakrendi részből áll. Minthogy a cédulák sokszorosítása — kellő gépesítés híján — könyvtárunkban még megoldatlan, az egyetlen példányban levő cédulát a beosztó bibliográfus mérlegelése szerint teszi vagy a betűrendi vagy a szakrendi részbe, aszerint, hogy melyiket itéli elsősorban fontosnak.

4. 1973-ban a Somogyi-könyvtár lett Csongrád megye könyvtárainak központja, tehát a megyei könyvtár. Ez azzal járt, hogy gyűjtőkörét ki kellett terjesztenie a megyére, a megye városaira, községeire. Minthogy időközben, a hatvanas években, az akkori megyei könyvtár (a mai hódmezővásárhelyi Németh László városi könyvtár) szintén megkezdte a megye helyismereti anyagának bibliográfiai gyűjtését, a lapok, folyóiratok folyamatos kicédulázását, ott is tekintélyes mennyiségű cédula gyűlt össze. A Somogyi-könyvtár 1973 óta következetesen ösztönzi a megye városi könyvtárait, hogy ők is lássanak hozzá saját területük (városuk, járásuk) helyismereti bibliográfiai anyaggyűjtéséhez (kézikönyvtár létesítéséhez, katalógus felállításához, újság-cikkek kivagatainak megőrzéséhez, bibliográfiai kiadvány megjelentetéséhez). Helyismereti katalógusuk megalapozásához még 1973-ban szétosztottuk Hódmezővásárhely, Makó, Szeged és Szentes között az addig Vásárhelyen gyűjtött cédulákat. Ez pezsdítően hatott a városi könyvtárakra: Vásárhelyen — most már szűkebb területre vonatkozóan — tovább folyt, Makón pedig lendületesen megindult a kurrens helyismereti bibliográfiai munka. Mégpedig ez utóbbi helyen lyukkártyás módszerrel. Szentescs és Csongrádon a személyi főtételek ugyanezt még nem tették lehetővé.

Érdekes azonban, hogy néhány községi könyvtár (Mindszent, Szegvár, Kistelek, Csanádpalota stb.) szintén nekilátott a helyismereti anyaggyűjtéshez. Így 1973 óta voltaképpen párhuzamosan folyik a megyére vonatkozó anyag gyűjtése: minden városról, községről szóló közleményt gyűjt a Somogyi-könyvtár, s minden városi-járási könyvtár gyűjti a saját városára és járásának községeire vonatkozó írásokat. Sőt: néhány község is gyűjti a sajátját. Ezt a párhuzamosságot nem tartjuk feleslegesnek.

A Szeged-katalógus tehát Csongrád megyei katalógussá bővült. A Csongrád megyei Hírlap vasárnaponként közli repertóriumunkat *Me gyénk a hazai lapokban* címmel. Az eddig az olvasóteremben külön kezelt szegedi kézikönyvtárból az egész megyére vonatkozó helyismereti kézikönyvtárat hoztunk létre a kutató szobában. Ez tartalmazza egyébként a szegedi klasszikusok (Dugonics András, Tömörkény István, Móra Ferenc és Juhász Gyula) műveinek teljességre törekvő gyűjteményét is.

5. A Somogyi-könyvtár kiadványaival is szolgálja a helyismereti kutatást. A *Somogyi-könyvtári műhely* (1963 és 1972 közt *Somogyi-könyvtári híradó*), negyedévenként xerox-rotta sokszorosításban megjelenő folyóiratunk a hiányzó helyismereti szemle szerény pótléka. Helyet ad kisebb dolgozatoknak, dokumentumoknak és egyéb ku-

tatási segédanyagoknak. Így pl. tervszerűen, majd minden számban közöl a régebbi helyismereti művekből hiányzó mutatókat (névmutatók, néha egységes név- és tárgy-mutatók). Szemle rovatában arra törekszik, hogy rendszeresen áttekintse és bírálja a frissen megjelent helyismereti kiadványokat.

Ugyancsak xerox-rotá sokszorosításban jelenik meg 1974 óta a *Csongrád megyei könyvtári füzetek* című sorozatunk. Ebben a *Somogyi-könyvtári műhelybe* terjedelműknél fogva nem férő, nagyobb helyismereti dolgozatok és bibliográfiák jelennek meg.

A *Somogyi-könyvtár kiadványai* című harmadik sorozatunk 1967 óta 18 füzetet termelt. Eleinte ez is xerox-rotá eljárással készült, a 13. számtól kezdve azonban sikerült nyomtatásra áttérnünk.

Sorozatainkon kívül is megjelentetünk kiadványokat, főként kisebb, alkalmi bibliográfiai rölapokat, füzeteket vagy különleges formát, eljárást kívánó, tehát a sorozatainkba valami okból nem illő műveket. Így jelentettük meg 1974-ben Csongrád város anyagi támogatásával *Váry Gellért: Emléklapok Csongrád múltjából* című értékes kéziratos krónikájának hasonmáskiadását.

6. Ami a nemzetiségi községeinkben folyó helyismereti munkát illeti, csak a kezdeti lépéseknél tartunk. Mint említettem, a könyvtár 1973 óta feladatának tekinti, hogy megszerte serkentője legyen a helyismereti kutatásnak. Evente egyszer városonként összehívjuk a helyi kutatókat, ismertetjük kiadványainkat, ösztönözzük őket, hogy kézírataikkal forduljanak hozzánk. Ez néhány helyen (Vásárhely, Csongrád, Makó) szép eredményeket hozott: eddig íróasztalilóokban lappangó, nyilvánossághoz nem jutó dolgozatok váltak közkinccsé. Szorgalmazásunkra indultak meg Makón, Vásárhelyen és Szentesen helyismereti bibliográfiai kiadványok előmunkálatai.

1975 novemberében összehívtuk négy nemzetiségi községünk nemzetiségi értelmiségét, hogy megismerkedjünk helyismereti munkájuk eredményeivel, terveivel, gondoljaival, igényeivel. Kiderült, hogy jelentős különbségek vannak e községek között. Magyarorszádon például szép eredményeket mutathatnak föl, jóllehet még nem kerültek nyilvánosságra, mert az elkészült helytörténeti munkák mindmáig kéziratban vannak. Kisebb mértékben, de hasonló a helyzet Pitvaroson. Deszken még csak a kezdeteknél tartanak, Újszentivánon pedig nincs erő az ilyen munkához.

Holott igény mindenütt volna, és a Somogyi-könyvtár följánlotta támogatását mind a kutató munkához, mind az elkészült dolgozatok kiadásához. A kiadásra ugyan nem érett, de gyűjtött anyaguknál fogva mégis értékes kéziratokat úgy védenénk meg eddig törvénytelen sorsuktól, az elkallódástól, hogy 3—4 példányban xerox-másolatot készítenénk róla a községi, a városi-járásai és a megyei könyvtár helyismereti kézikönyvtára részére.

Magyarorszádon *Jesity Lázár* általános iskolai igazgatótól várhatjuk a szerbség múltjának feltárását. A helyi románok történetét, kultúráját nemrég odakerült fiatal lelkészünk, *Ardelean Pál* most kezdi tanulmányozni. A pitvarosi szlovákság hagyományaival főként a békéscsabai *Krupa Andras* néprajzi dolgozatai foglalkoznak; több kisebb részlettanulmány némi átdolgozás, szerkesztés után kiadásra érdemes. Deszken többen is (*Sztepanov Predrag*, *Gyorgye Milivoj*, *Rádivy Velimir*) foglalkoznak a helyi szerb nyelvjárás sajátjaival. Itt vetődött fel annak szükségése, hogy jugoszláviai szakemberektől olyan vezérfontalat, útmutatót kapjanak, amely megkönnyíté, irányítaná kutató munkájukat. Egyelőre testvérkönyvtárunktól, a szabadkai városi könyvtártól illet nem kaphattunk. Más vidékek nyelvjárásait leíró, mintaszerű és újabb tanulmányok is segítenének nekik. Újszentivánon nemcsak általában foglalkoztak meg a szerbek, hanem főként értelmiségükben: egyetlen pap (*Krunity Mihály*) és egyetlen pedagógus (*Veszelinov Dánielné*) dolgozik csupán közöttük, s minthogy a gyermeklétszám alacsonyága (8!) még az anyanyelvi oktatást sem teszi lehetővé, gondjuk elsősorban a szerb nyelvnek az olvasási kedv szintjén való fenntartása; erejük egyelőre ennél tovább nem terjed.

7. A Somogyi-könyvtár — anélkül, hogy versengene vagy vetélkedne a Móra Ferenc Múzeummal, a Hazafias Népfőnt honismereti mozgalomával, a megyei helytörténeti bizottsággal, inkább velük párhuzamosan — ösztönzi a megye városaiiban, községeiben folyó helyismereti munkát; a publikáció lehetőségének megteremtésével serkenti a kutatókat, beleértve a szerb és szlovák múlt és hagyományok feltáróit is. Buzdítjuk községi könyvtárosainkat, hogy a maguk eszközeivel: helyismereti kézikönyvtár és katalógus, valamint újságkivágás-gyűjtemény létrehozásával segítsék falujuk kutatóit.

Péter László